

Sociologie řízení

Jiří Boháček

Vysokoškolská učebnice

Odborné nakladatelství Vysoké školy ekonomie a managementu

 VŠEM

VYSOKÁ
ŠKOLA
EKONOMIE
A MANAGEMENTU

SOCIOLOGIE ŘÍZENÍ

Sociologie řízení

Autor:

Mgr. Jiří Boháček, Dr.

Copyright © Vysoká škola ekonomie a managementu 2026

Vydání druhé. Všechna práva vyhrazena

ISBN: 978-80-53024-23-5

Vysoká škola ekonomie a managementu

www.vsem.cz

Žádná část této publikace nesmí být publikována a šířena žádným způsobem a v žádné podobě bez výslovného svolení vydavatele.

Obsah

Seznam obrázků	6
Seznam tabulek	7
Značky a symboly v učebním textu	8
Úvod	9
1. KAPITOLA: SOCIOLOGICKÁ VÝCHODISKA	11
1.1 Předmět sociologie	12
1.2 Sociální realita	13
1.3 Struktura a funkce sociologie	15
1.4 Sociální systém	17
2. KAPITOLA: SOCIÁLNÍ SKUPINY	21
2.1 Socializace	22
2.2 Sociální skupiny	23
3. KAPITOLA: SOCIÁLNÍ STRUKTURA	32
3.1 Pojem sociální struktury	33
3.2 Sociální stratifikace	33
3.3 Sociální nerovnost	34
3.4 Sociální distance	35
3.5 Sociální vrstvy	35
3.6 Sociální status	38
3.7 Práce a profese	39
3.8 Sociální mobilita	40
3.9 Sociální kapitál	41
4. KAPITOLA: SOCIOLOGICKÉ APLIKACE	45
4.1 Sociologie podniku	46
4.2 Změna ekonomického makroprostředí	47
4.3 Sociologie práce	48
4.4 Trendy v charakteru práce	50
5. KAPITOLA: SOCIOLOGIE ŘÍZENÍ	54
5.1 Předmět sociologie řízení	55
5.2 Vývoj sociologie řízení	57
6. KAPITOLA: SOCIÁLNÍ SYSTÉM ORGANIZACE	64
6.1 Sociální struktura hospodářské organizace	66

7. KAPITOLA: SOCIOLOGICKÁ ANALÝZA A EXPERTIZA ORGANIZACE	74
7.1 Sociální mapa hospodářské organizace	75
7.2 Vlastní postup expertizy v podniku	76
7.3 Metody a techniky výzkumu	77
7.4 Sociometrie	81
8. KAPITOLA: PRACOVNÍ SKUPINY	86
8.1 Pracovní skupina	87
8.2 Pracovní role a pozice	88
8.3 Od pracovních skupin k týmům	90
9. KAPITOLA: KOMUNIKACE V ORGANIZACI	95
9.1 Sociální komunikace	96
9.2 Komunikační modely	98
9.3 Komunikace v podniku	99
9.4 Sociální vliv ve skupinách	101
10. KAPITOLA: VEDENÍ LIDÍ	105
10.1 Vedení a řízení v podniku	106
10.2 Styly vedení	107
10.3 Role manažera	109
11. KAPITOLA: TELEWORKING	113
11.1 Teleworking	114
11.2 Výhody a nevýhody teleworkingu	116
11.3 Změna ekonomického prostředí s vlivem na teleworking	118
11.4 Změny organizace práce a přechod na teleworking	118
11.5 Tři generace teleworkingu	119
11.6 Virtuální tým	121
12. KAPITOLA: MANAGEMENT V SOUČASNÉ SPOLEČNOSTI	130
12.1 Globální společnost a ekonomické prostředí	131
12.2 Automatizace, robotizace a umělá inteligence	137
 Glosář	 141
Literatura	146
Vzorový test	151

Seznam obrázků

Obrázek 1.1 Struktura sociologie	16
Obrázek 2.1 Struktura vědomí individua podle G. H. Meada	22
Obrázek 2.2 Proces socializace	23
Obrázek 7.1 Organizační diagram	75
Obrázek 7.2 Hierarchický sociogram	82
Obrázek 8.1 Pracovní pozice a role ve skupině	88
Obrázek 9.1 Základní schéma komunikace	97
Obrázek 9.2 Schéma neformální komunikace	101
Obrázek 11.1 Tři generace teleworkerů	120
Obrázek 11.2 Propojení virtuálních týmů	125
Obrázek 12.1 Management v současné společnosti	132
Graf 3.1 Příjmová nerovnost Giniho koeficient, vybrané země OECD	38
Graf 4.1 Vývoj ekonomických sektorů dle GVA a podílu pracovníků v EU27	47
Graf 11.2 Procento teleworkerů mezi zaměstnanci (15–64 let)	119
Graf 11.3 Procento pracujících přesčas (%) Teleworkeri vs všichni pracující	121
Graf 12.1 Příjmy největších světových společností a HDP vybraných zemí	131
Graf 12.2 Co by měly podporovat české firmy obecně	137

Seznam tabulek

Tabulka 2.1 Referenční skupiny	26
Tabulka 3.1 Žebříček prestiže povolání v ČR 2025	40
Tabulka 5.2 Organizace jako otevřený systém	59
Tabulka 6.1 Sociální systém podniku	67
Tabulka 7.1 Spokojenost – mezilidské vztahy * věk (4 kategorie)	80
Tabulka 9.1 Typy komunikačních kanálů ve formální struktuře v podniku	99
Tabulka 11.1 Orientace řízení a jejich účinnost	108
Tabulka 12.1 Příklad posunů ve vůdčích a manažerských dovednostech v USA mezi lidmi, agenty a roboty	138

Značky a symboly v učebním textu

Struktura distančních učebních textů je rozdílná již na první pohled, a to např. v zařazování grafických symbolů – značek.

Specifické grafické značky umístěné na okraji stránky upozorňují na definice, cvičení, příklady s postupem řešení, klíčová slova a shrnutí kapitol. Značky by měly studenta intuitivně vést tak, aby se již po krátkém seznámení s distanční učebnicí dokázal v textu rychle a snadno orientovat.

Definice

Upozorňuje na definici nebo poučku pro dané téma.

Příklad

Označuje příklad praktické aplikace učiva včetně řešení.

Otázky k procvičení a úkoly

Označuje otázky a úkoly s postupem řešení na konci kapitoly.

Klíčová slova

Upozorňuje na důležité výrazy či odborné termíny nezbytné pro orientaci v daném tématu.

Shrnutí kapitoly

Shrnutí kapitoly se zařazuje na konec dané kapitoly. Přehledně, ve strukturovaných bodech shrnuje to nejpodstatnější z předchozího textu.

Úvod

Tento učební text je určen pro studium předmětu *Sociologie řízení*. Jedná se o aplikovanou sociologickou disciplínu, která vychází z teoretických konceptů obecné sociologie, opírá se o sociologickou metodologii a využívá výzkumné techniky jak sociologie, tak dalších příbuzných společenských věd. Je proto úzce spjata s praxí.

Materiál zahrnuje teoretická východiska, vymezení klíčových pojmů, praktické příklady ilustrující probíranou problematiku a cvičení podporující hlubší reflexi daných témat. Každá kapitola je doplněna otázkami k procvičení, závěrečná část textu obsahuje glosář pojmů, ukázkový test a seznam doporučené literatury.

Nejprve se zaměříme na vybrané teoretické koncepty nezbytné pro pochopení sociologie řízení. Následně vymezíme oblast této disciplíny v kontextu příbuzných aplikací, jako je sociologie podniku a sociologie práce. V dalších kapitolách se budeme věnovat konkrétním tématům: sociální struktuře a funkcím podniku, fungování pracovních skupin, metodám expertizy a výzkumným postupům, komunikaci v organizacích a různým přístupům k vedení lidí a práci manažera. Závěrečné části se zaměří na nové formy práce, jako jsou teleworking a virtuální týmy, a na širší souvislosti fungování organizací v globalizovaném světě, včetně společenské odpovědnosti managementu.

Sociolog pracující v praxi, ať už v organizacích, pracovních týmech či při přímé komunikaci s jednotlivci, vstupuje do konkrétního sociálního prostředí a jen obtížně může zůstat zcela neutrální. Přesto je pro vědecké poznání důležité udržet si určitý odstup. Toto dilema, zda důsledně zachovávat hodnotovou neutralitu, nebo naopak přiznat vlastní hodnotové postoje při interpretaci sociální reality, provází sociologii dlouhodobě.

Jak uvádí britský sociolog Anthony Giddens, není důvod se domnívat, že vědec, který se neúčastní současných společenských a etických debat, je nutně objektivnější než ten, kdo se angažuje. Naopak, studium sociologie nevyhnutelně vede k uvědomění si nerovností, nedostatků sociální spravedlnosti a reálného utrpení mnoha lidí. Bylo by proto neobvyklé, kdyby sociologové nezaujímalí stanoviska k aktuálním problémům a nevyužívali své znalosti při jejich hodnocení (Giddens, 1999, s. 29).

V současném globalizovaném světě mají zvláštní vliv především nadnárodní korporace a jejich vedení. Tato moc s sebou přináší odpovědnost vůči společnosti. Úspěšné řízení organizace, jejích pracovníků i jejího dopadu na okolní prostředí vyžaduje nejen efektivní využívání zdrojů, ale také etické rozhodování. Vedení lidí proto nemá vycházet pouze z racionální úvahy, ale také z lidskosti – *neříďte jen hlavou, ale i srdcem*.

1

kapitola

Sociologická východiska

1. kapitola

Sociologická východiska

Úvod

Sociologie řízení je aplikací sociologických poznatků a výzkumných metod v oblasti vědeckého řízení organizací, podniků. Proto je třeba se v úvodu seznámit s pojmy sociologie, které se do oblasti této sociologické aplikace promítají nejvíce. Detailnější a širší informace o sociologii lze nalézt například ve skriptech Sociologie I.

Cíle kapitoly

- Úvod do předmětu sociologie.
- Úvod do poznání sociální reality.
- Úvod do struktury a funkce sociologie jako vědecké disciplíny.
- Vysvětlení pojmů sociální realita a sociální systém.

1.1

Předmět sociologie

DEFINICE

Sociologie

Sociologie – z latinského *societas* = společnost a řeckého *logos* = věda.

Sociologie je věda o společnosti, společenských jevech, strukturách a procesech a jejich vzájemných vztazích (Velký sociologický slovník, sv. II., 1996, Sociologie).

August Comte, zakladatel oboru a autor názvu, sociologii také nazýval sociální fyzikou (*Cours de la philosophie positive*, 1837). Tím zdůrazňoval její návaznost na přírodní vědy, její pozitivistický charakter. Sociologie zkoumá sociální realitu podobně, jako přírodní věda zkoumá přírodní realitu. Pozoruje, měří, provádí experimenty, získává empirické údaje o sociálních jevech. Vychází z metod úspěšně používaných v přírodních vědách. Sociologie je věda apriori nemetafyzická. Zabývá se pouze tím, co obsahuje sociální realita. Metafyzický přesah ponechává sociologie na filozofii.

Sociální vědy se v pozitivistickém pojetí věd podle zakladatele sociologie Augusta Comta (Comte, 1830–1841) řadí za biologii. A. Comte vychází z toho, že každá další věda v jeho třídění musí používat poznatky vědy předcházející, zatímco předcházející věda poznatky následující vědy nepoužívá. Tak řadí A. Comte vědy do tohoto pořadí:

1. matematika;
2. astronomie;
3. fyzika;
4. chemie;
5. biologie;
6. sociologie.

Sociologie je věda o mezilidských vztazích, které existují dlouhodobě a dosahují relativně stabilních forem svého utváření a průběhu. Tyto vztahy se projevují jako sociální jevy, jako vnější skutečnosti, kterým se jedinci ve svém chování přizpůsobují. Je to také věda o principech sdružování a zespolenštění lidí.

Sociologie podle Buše (2011, s. 22):

- vysvětluje sociální jednání lidí, skupin a společností;
- dává do souvislostí různé sociální procesy ve společnosti a objasňuje struktury společnosti;
- popisuje podobnosti a rozdíly mezi různými společnostmi;
- interpretuje sociální rozvoj a kulturní změny.

Sociologie používá mnohé přístupy a modely poznání sociální reality, vyznačuje se mnoha směry, jimiž se vydává, využívá celou plejádu metod poznání. Z tohoto důvodu je sociální realita v sociologii pojímána z různých úhlů pohledu.

1.2

Sociální realita

Především v aplikované sociologii, která pracuje na úrovni konkrétních každodenních jevů v úzce vymezené oblasti sociální reality, je třeba si stále připomínat, co to vlastně zkoumáme a do jaké míry jsme schopni náležitými metodami sociální realitu poznat. Bez odpovídajícího poznání sociální reality nelze ani správně poradit, natož provést účinný terapeutický zásah, žádá-li si to situace v organizaci, podniku.

DEFINICE

Sociální realita

Sociální realita je vymezena jako protipól přírodní reality, jelikož je vytvářena lidmi a nemůže existovat jinak než prostřednictvím jejich každodenní činnosti (Velký sociologický slovník, 1996. Sociální realita).

Způsob existence sociální reality

Jak existují sociální danosti? Na rozdíl od daností přírodní reality, které nezávisí na lidské činnosti, jsou danosti sociální reality vytvářeny lidskou činností i přírodní realitou. Takovou koncepci sociální reality uvádí E. Durkheim – sociologismus (Durkheim, 1982, s. 52). E. Durkheim ukazuje, že lidské jednání je způsobeno normativními tlaky. Tyto tlaky nemusí být přímo spojeny s jednajícími lidmi. Výtvoři jednání lidí mohou žít vlastním životem, ba dokonce mohou působit i proti zájmům svých tvůrců. Příkladem může být stát, byrokracie, které se z prostředků změnily v samoúčelné instituce. Důležitým problémem, který se takto vytváří v sociální realitě, je odcizení.

Metoda poznání sociální reality

Poznání sociální reality, vzhledem k jejímu odlišnému charakteru od přírodních věd, musí být prováděno jiným způsobem. Zásadní otázkou je objektivita vědeckého poznání a jeho exaktnost, která je nezbytná pro poznání v přírodních vědách. Sociální realita však není nezávislá na subjektu poznání – badateli, ani na jednajících osobách. Badatel zkoumá nikoli přírodní objekty, ale významy, které jim lidé přisuzují. Badatel tedy může činit překlad z jazyka, kterým hovoří lidé ve zkoumané sociální realitě, do jazyka vědeckého. Ovšem zde narážíme na problém přesnosti překladu, ztráty významu a společenské podmíněnosti jazyka. Pokud badatel bude popisovat sociální realitu jazykem aktérů, může ohrozit exaktnost výpovědi. Problém, který je spojen s osobou badatele a jeho místem v sociální realitě, je například problémem hodnocení sociální reality. I badatel je součástí nějaké sociální struktury, sociální skupiny, třídy atd. a má odpovídající sociální zkušenost. Tato zkušenost se při interpretaci sociální reality jen obtížně překonává, především pokud se badatel pokouší o její hodnocení.

Sociální realita je ze své podstaty nikoli objektivní, ale intersubjektivní (Habermas, 1994, s. 15–60). Její existence je výsledkem jednání lidí a její významy jsou systémy konvencí, kterým lidé přisuzují dohodnuté významy. Takto funguje například jazyk jako součást sociální reality. Významy slov neexistují objektivně, jsou výsledkem konsenzu a s časem se proměňují.

Posledním závažným problémem týkajícím se sociální reality je problém sociální intervence a změny. K. Marx se k tomuto problému přihlásil v „Tezích o Feuerbachovi“. V 11. tezi píše: „Filosofové svět jen různé vykládali, jde však o to jej změnit.“ (Marx, 1958, s. 321–332). Na rozdíl od přírodních věd, kde badatel stojí mimo objekt vědy a jeho úkolem je poznávat přírodu, stojí sociální vědec uvnitř sociální reality a může své poznání použít ke změnám sociální reality. Příkladem takových zásahů je sociální inženýrství a může vést i k velmi závažným společenským důsledkům.

Sociální zkušenost a sociologické poznání

Každý jedinec má vlastní sociální zkušenost. Ta mu umožňuje sociální existenci. Je třeba ovšem důsledně odlišovat sociální zkušenost od vědeckého sociologického poznání.

Sociální zkušenost je veskrze individuální. Každý člověk má svou vlastní sociální zkušenost, která je specifická. Nikdo nemá obecnou sociální zkušenost s celou společností, se všemi jedinci, kteří žijí, se všemi sociálními jevy. Sociální zkušenost je parciální (dílčí). Z tohoto důvodu je sociální zkušenost omezená, tedy nemůže z principu poskytovat ucelený obraz sociální reality, ba ani její části, jelikož k tomu je zapotřebí nadhled. Sociální zkušenost je principiálně pohled zevnitř, z pohledu aktéra spoluvytvářejícího reflektovanou sociální realitu. Sociální zkušenost je jedinečná.

Naproti tomu sociologické poznání je poznání vědecké. K poznání sociální reality přistupuje sociologie systematicky. Prostřednictvím vědeckých metod analýzy a syntézy zkoumá přesně definované sociální jevy, interpretuje je, systematicky pracuje s nalezenými závěry. Sociologické poznání je komplexní. Ani sociologické poznání není schopné postihnout celou sociální realitu v její komplexnosti a časové proměnlivosti, ale pro výzkum je třeba vybrat takovou část sociální reality, která vytváří přirozený systém. Sociologické poznání chápe sociální realitu jako celek tvořený přirozeným systémem vzájemně propojených jevů, vztahů, struktur a funkcí. Tyto prvky jsou analyzovány a syntetizovány vždy s ohledem na kontext, v němž se v rámci sociální reality vyskytují. Jednotlivé jevy proto nelze vytrhávat z jejich přirozených souvislostí, protože by tím došlo k posunu či zkreslení jejich významu. Základním požadavkem vědeckého poznání je jeho ověřitelnost. Vědecký poznatek musí být možné opakovaně konfrontovat se sociální realitou prostřednictvím vědeckých metod a znovu potvrzovat jeho platnost. Ideálně k tomu dochází prostřednictvím různých zdrojů dat, odlišných výzkumných metod a nezávislých výzkumníků. Pokud se samotná sociální realita v čase zásadně nezmění, mělo by být možné dospět ke shodným či obdobným závěrům i s určitým časovým odstupem.

CVIČENÍ 1

Vyzkoušejte si, nakolik jste ovlivněni vlastní sociální zkušeností. Zamyslete se nad nějakou běžnou situací z každodenního života, jako je například čištění zubů. Jednoduchým příkladem mohou být běžné každodenní činnosti. Proč si lidé čistí zuby? Proč se v našem prostředí používá zubní kartáček a pasta? Proč je tato činnost spojována především s ranní hygienou a proč se provádí pravidelně? Podobně se můžeme zamyslet nad zdánlivě samozřejmým sociálním jednáním, jako je například pozdrav mezi lidmi.

Sociální jevy a sociální vztahy

Sociální jev (sociální fenomén) je v pozitivistické tradici považován za základní předmět sociologického poznání. Jev je totiž jedinou entitou, kterou lze přímo pozorovat, měřit a zkoumat prostřednictvím metod empirického výzkumu.

Sociální vztahy, struktury, funkce jsou entity odvozované z jevů, interpretované. To neznámá, že nemají vlastní existenci. E. Durkheim ukazuje, že i sociální vztahy atd., ač nejsou přímo empiricky postižitelné, mají charakter sociálních faktů, jelikož jsou schopny vykonávat sociální tlak na jednotlivce, skupiny i celou společnost (Pravidla sociologické metody).

PŘÍKLAD 1.1

Sociolog jako cizinec

Příklad uvádí Disman (2002, s. 326).

Sociolog téměř vždy studuje jiné sociální prostředí než své vlastní, a tedy jinou kulturu, ve které je více či méně cizincem. Alfred Schutz ve studii *Stranger (Cizinec)* (1962) nabízí hluboký vhled do procesů, jimiž prochází člověk, který se musí zařadit do skupiny s kulturou, která není jeho vlastní. Schutzův cizinec je emigrant. Cizincem však může být i člověk, který vstupuje do nového sociálního prostředí, jehož pravidla a významy pro něj dosud nejsou samozřejmé. Může jím být například dívka z malé vesnice, která začíná studovat na univerzitě ve velkém městě, mladý muž nastupující vojenskou službu nebo pacient hospitalizovaný v psychiatrické léčebně. V určitém smyslu lze za

cizince považovat také sociologa, a to nejen tehdy, když zkoumá vzdálené kultury nebo porovnává sociální fenomény v různých zemích, ale při většině své profesionální práce. Pouze výjimečně se sociolog zabývá prostředím, které je mu zcela důvěrně známé, například kolegiálními vztahy na vlastní katedře. Ve většině případů se naopak snaží porozumět sociálnímu světu, který není jeho vlastním.

I když sociolog zkoumá příslušníky svého vlastního národa, často se od nich liší vzděláním, sociálním postavením, životními zkušenostmi nebo generační historií. Systém sdílených významů studované skupiny, tedy její kultura, se proto může od jeho vlastního lišit. V tomto smyslu lze říct, že sociolog je do určité míry profesionálním cizincem.

Cizinec může přinejlepším chtít a být schopen sdílet se skupinou, do které vstupuje, její přítomnost a budoucnost; nikdy však její minulost. Hrobů a vzpomínek se nelze zmocnit, nelze je přestěhovat (Schutz, 1962 in Disman, 2002, s. 326).

1.3

Struktura a funkce sociologie

Struktura sociologie

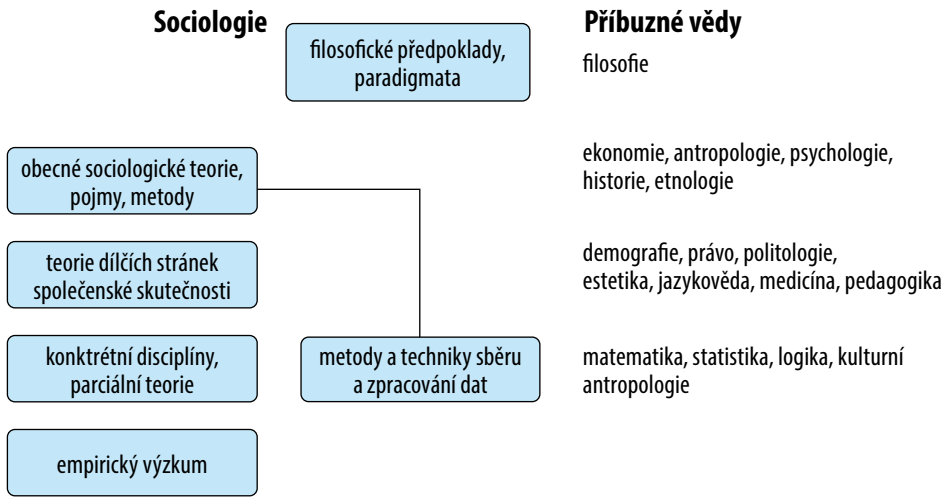
Sociologie je z principu multiparadigmatická disciplína. Neřídí se pouze jedním vědeckým přístupem. Od počátku se vyvíjí na základě vnitřních teoretických i metodologických sporů o pojetí sociální reality a přístupy k jejímu zkoumání. Nejobecnější úroveň sociologie tvoří tzv. velké teorie, jejichž ambicí je postihnout co nejširší oblast sociální reality. Tyto teorie jsou ve struktuře sociologie doplněny obecnou sociologickou metodologií, která se zabývá způsoby poznávání sociální reality. Z obecných principů sociologického poznání následně vycházejí konkrétní metody a techniky sociologického výzkumu.

O úroveň níže se nachází teorie dílčích stránek sociální reality – teorie středního rozsahu, například teorie socializace. Teorie středního rozsahu se zabývají pouze určitou částí sociální reality, opírají se o obecnou teorii. Na nižší úrovni obecnosti ve struktuře sociologie se nachází parciální teorie a konkrétní sociologické disciplíny. Patří sem například aplikované oblasti sociologie, jako je sociologie práce, sociologie podniku, sociologie řízení a řada dalších specializovaných sociologických oborů.

Empirický výzkum představuje konkrétní úroveň struktury sociologie, která je v přímém kontaktu s jevy sociální reality. Jeho význam je nezastupitelný zejména v oblasti sociologických aplikací, kde umožňuje systematicky zkoumat a analyzovat konkrétní sociální jevy a procesy. Sociologické aplikace totiž mnohdy musí nejen poznávat, ale také vytvářet konkrétní doporučení a implementovat tato doporučení do praxe. Právě implementace doporučení je v sociologické aplikaci klíčovým momentem. Pouze kvalitní, proveditelné doporučení založené na poctivých validních a spolehlivých zjištěních má šanci pozitivně ovlivnit sociální realitu, přinést určité zlepšení situace, přispět k vyřešení problému. V opačném případě se může doporučení míjet účinkem, nebo dokonce může situaci zhoršit, nebo vytvořit další problémy. Je třeba si uvědomit, že zasahování do tak složitého systému, jakým je sociální realita, může být velmi nebezpečné. Proto je třeba každý krok předem promyslet, zvážit možné dopady změn. Strukturu vědy sociologie zachycuje obrázek 1.1 na straně 18.

OBRÁZEK 1.1

Struktura sociologie

Zdroj: Buriánek, 2001, s. 20

Funkce sociologie

Sociologie by měla hledat smysl sociálního jednání, měla by poznáním společnosti zaujímat kritický vědecký položený postoj proti tzv. *zdravému rozumu* nebo *selskému rozumu* (common sense), kterým si obvykle lidé vytváří pochopení celé společnosti na základě omezených osobních zkušeností se svým bezprostředním sociálním okolím.

Sociologové se při poznávání sociální reality snaží zaujmout co nejobjektivnější pohled, který je založen na určitém odstupu od zkoumaného předmětu. Tento odstup umožňuje analyzovat sociální jevy bez bezprostředního vlivu osobních zkušeností či samozřejmostí každodenního života. Sociolog Alfred Schütz proto přirovnává sociologa k „profesionálnímu cizinci“. Podle něj by se měl sociolog při zkoumání společnosti dívat na sociální realitu tak, jako by byl cizincem, který se s ní teprve seznamuje a snaží se porozumět jejím pravidlům a významům.

Porozumění smyslu sociálního jednání sociologie dosahuje také prostřednictvím další své funkce, kterou je sociologická imaginace. Ta představuje schopnost sociologa představit si zkoumanou část sociální reality v širších souvislostech a na základě této představy formulovat výzkumné otázky a hypotézy.

Sociologie nemá pouze funkci poznávací, ale i funkci praktickou, která je s poznávací funkcí propojena. Mezi praktické uplatnění poznatků sociologie patří ideologická funkce (tvorba myšlenkových konstrukcí o společnosti ve formě ideologií), terapeutická funkce (například sociodrama, léčebné sociální techniky), poradenská funkce (například v sociologii podniku, personalistice, marketingu) a kritická funkce. Úkolem kritické funkce sociologie je demystifikovat sociální realitu, bojovat vědecky proti deformovanému vnímání společnosti, společenským předsudkům a pseudoteoriím. V této funkci sociologie hraje zásadní roli kritický realismus.

Kritický realismus není pouze filozofie vědy, ale je to také výzkumná metoda. Tato metoda dokáže pronikat pod povrch pozorovatelných jevů a odhalovat mechanismy, které vytvářejí reálný svět. Kritický realismus je takové pojetí sociálních věd, které vhodnou kombinací přírodovědeckých pozitivistických a humanitně vědeckých hermeneutických metod dokáže postihovat sociální procesy, které vytváří sociální realitu, kterou pozorujeme a s níž máme zkušenost (Giddens, Sutton, 2021).

Vlivným směrem v sociologii, který také ovlivnil sociologii řízení, je postmodernismus. Vznik postmodernismu se pojí s krizí modernistického pojetí světa a vystupují v něm jména jako Françoise Lyotard, Jacques Derrida a další. Lyotard popsal proces eroze moderní společnosti pod vlivem neustálého strachu z jaderné války, neustálých lokálních válečných konfliktů a genocid, enviromentální krize

jako kolaps „metanarativů“. Modernistická velká vyprávění o neustálém pokroku legitimizovala vedoucí postavení vědy a expertizy ve společnosti (Giddens, Sutton, 2021).

Frustrace z toho, že racionalismus nevede k proklamovanému a očekávanému kontinuálnímu pokroku a zlepšení ve společnosti, vedla ke skepsi a k obratu k „dekonstrukci“ modernistických „metanarativů“, tedy ke zpochybnění velkých vyprávění o cestě k zářivé budoucnosti.

1.4

Sociální systém

Sociologické poznání se vyznačuje komplexností. Dílčí sociální jev jako předmět sociální zkušenosti musí být pochopen v širších sociálních souvislostech, ve vazbách na jiné sociální jevy a procesy. Bez chápání sociálních jevů v širších souvislostech není možné sociální jev správně vysvětlit. Sociologické poznání se také vyznačuje systematickostí. Pro poznání souvislostí a vazeb je nezbytné soustavně shromažďovat, třídit a klasifikovat údaje o jednotlivých stránkách sociální zkušenosti za využití odpovídajících metod a technik. Potvrzení správnosti poznání sociálního systému (sociální reality) se systematicky provádí metodou verifikace. Verifikace je speciální metodologický problém. Neověřené tvrzení se zformuluje do ověřitelného předpokladu, takzvané hypotézy. Sociologické poznání je založeno na systematickém zkoumání jevu, o kterém vypovídá hypotéza, a jevů, které jsou v předpokládaných vztazích ke zkoumanému jevu. Výsledky zkoumání se porovnají s hypotézou a stanoví se stupeň shody. Důležité je stanovení podmínek, za nichž ověřené tvrzení platí.

Přirozený systém

Při zkoumání sociálního systému je třeba vymezit přirozený systém. Je třeba pro výzkum vybrat jenom tu část sociální reality, která je ke zkoumanému cíli relevantní. Vymezí se jako soubor proměnných, které jsou navzájem spojeny mnoha přirozenými vztahy. Pokud je k výzkumu vybrán více než jeden přirozený systém nebo nepřirozený výsek ze systému, je výzkum ohrožen kvůli ztrátě komplexity. Co je třeba dělat proto, aby se to nestalo? Předně je třeba mít dobré povědomí o konkrétním přirozeném systému. Je nutné usilovat o jeho zmapování a porozumění ještě před samotným vymezením výzkumu. Současně je nezbytné zvolený přirozený systém co nejpřesněji popsat, zvolit vhodný způsob jeho charakteristiky a identifikovat indikátory, které jsou ve výzkumném nástroji reprezentovány znaky (například statistickými znaky v kvantitativním šetření).

Existují dva typy zkoumaných sociálních systémů. Jedná se o informačně uzavřený systém a informačně otevřený systém. Informačně uzavřený systém je úplně popsaný systém. Výzkumník má pod kontrolou všechny proměnné, které tvoří přirozený systém. Systém nemůže být ovlivněn ničím bez vědomí výzkumníka. Informačně uzavřený systém však není pro sociální systém typický. Úplná kontrola nad komplexním přirozeným sociálním systémem je v sociální realitě nedosažitelný ideál. Typický přirozený sociální systém je informačně otevřený systém. Tento systém je neúplně popsaný systém. Výzkumník nemá pod kontrolou všechny proměnné, o některých neví, některé jsou skryté.

Interpretace neúplně poznaného systému však může vést k závažným zkreslením. Úkolem výzkumníka je proto tato zkreslení co nejvíce eliminovat prostřednictvím co nejdůkladnějšího poznání otevřeného systému, výběrem podstatných indikátorů, které tento přirozený systém tvoří, a stanovením podmínek, za nichž jsou zjištění o něm platná.

Výběr indikátorů pro výzkum přirozeného systému je prováděn tak, že se redukuje popis reality, aby byl výzkum proveditelný. Toho se docíluje redukcí počtu pozorovaných proměnných, redukcí počtu analyzovaných vztahů mezi proměnnými, redukcí populace na vzorek a redukcí časového kontinua na jeden časový bod. Ne vždy se používají všechny druhy redukování, ale jen ty, které nenaruší zkoumání přirozeného sociálního systému.

CVIČENÍ 2

Přirozený systém.

Výběr přirozeného sociálního systému je základním předpokladem úspěšného sociologického zkoumání. Pokuste se například definovat přirozený sociální systém své rodiny. Co vše je třeba při jeho vymezení zahrnout?

Shrnutí kapitoly

- Sociologie je věda o společnosti, sociálních jevech, procesech a vztazích. Vznikla jako pozitivistická disciplína (Comte) využívající empirické metody. Sociální realita se od přírodní reality liší tím, že je vytvářena lidmi. Podle Durkheima může být na tvůrcích relativně nezávislá a zpětně na ně působit. Poznávání je složité, jelikož badatel je součástí společnosti a významy jevů závisí na kontextu (Habermas).
- Je nutné rozlišovat individuální zkušenost (subjektivní) a sociologické poznání (systematické, objektivní). Sociologie je multiparadigmatická a zahrnuje různé úrovně teorií – od velkých přes středního rozsahu až po aplikované. Empirický výzkum slouží k poznání i k praktickým doporučením.
- Mezi funkce sociologie patří funkce poznávací (odhalování smyslu), kritická (demystifikace), ideologická, terapeutická a poradenská. Klíčová je schopnost sociologické imaginace, což znamená představit si sociální realitu a formulovat hypotézy. Ve výzkumu se pracuje s redukcí reality (výběr proměnných, vzorku, času), jelikož sociální systémy jsou informačně otevřené a nelze je plně kontrolovat.

Klíčová slova

- sociologie
- sociální realita
- sociální jevy
- sociální vztahy
- sociální systém

Řešení ke cvičením**Cvičení 1**

Jsmo sociální bytosti, chováme se podle vzorců, které jsme získali v procesu socializace a které nám umožňují orientovat se v sociálním světě. Mnoho činností vykonáváme, aniž bychom se zamýšleli nad jejich původem a hlubším smyslem, ale víme z vlastní zkušenosti, že je takové chování normální, že je od nás ostatními očekáváno, že se ostatní chovají podobně. Sociální fakta, jak ukázal E. Durkheim, vykonávají na jednotlivce nátlak, aby se choval očekávaně. Je to tak i s čištěním zubů, se zdravením, s oblékáním a s dalšími věcmi, které považujeme za samozřejmé, s činnostmi, které mohou nabývat až charakter rituálu, tedy chování a jednání, u něhož nepřemýšlíme o obsahu, ale pravidelně jej vykonáváme, protože jsme na to zvyklí.

Cvičení 2

Rodina je primární sociální skupina, v níž se obvykle realizují nejintenzivnější interakce mezi jejími členy a vznikají silné, těsné, dlouhodobé sociální vztahy. Z tohoto pohledu je rodina přirozeným systémem. Záleží na tom, jak je rodina uspořádána, zda se jedná o nukleární rodinu, tedy rodiče-děti, či vícegenerační rodinu, rozdělenou rodinu a podobně. Nicméně silné a dlouhodobé vztahy, které mají vliv na přirozený systém rodiny, mohou mít členové rodiny k dalším příbuzným, přátelům, kteří například s rodinou dlouhodobě sdílejí domácnost (sestra matky, bratr otce, rodinný přítel a podobně). V tomto případě rozšíříme přirozený systém rodiny i o tyto jedince.

Otázky s možností výběru odpovědí

1. Složky sociologie jsou:
 - a. obecná sociologie;
 - b. sociologické aplikace;
 - c. metody a techniky výzkumu;
 - d. logika;
 - e. žádná z uvedených možností.
2. Sociologické poznání je charakteristické:
 - a. komplexností;
 - b. systematičností;
 - c. nahodilostí;
 - d. hodnocením;
 - e. žádná z uvedených možností.
3. Sociální systémy jsou typicky:
 - a. informačně uzavřené;
 - b. neinformované;
 - c. informačně otevřené;
 - d. deformované;
 - e. žádná z uvedených možností.

Řešení k otázkám s možností výběru odpovědí

Správné odpovědi: 1a, b, c; 2a, b; 3c;

2

kapitola

Sociální skupiny